

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра філології

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В
ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 441 групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Спеціалізація: логопедія

Освітньо-професійної (наукової)

програми Початкова освіта

Ілліш Аліна Юріївна

Керівник к.пед.н., доцент Мельничук Ю.Ю.

Рецензент к. пед.н., доцент Анісімова О.Е.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи проблеми дослідження.....	6
1.1. Компетентністний підхід до навчання в умовах Нової української школи.....	6
1.2. Зміст соціальної і громадянської компетентностей школярів.....	11
1.3. Лінгвосоціокультурний аспект вивчення української мови.....	14
РОЗДІЛ 2. Методика формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови в початкових класах.....	22
2.1. Способи формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови.....	22
2.2. Діагностика рівня сформованості соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови.....	33
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ.....	45
Додаток А. «Методика «Хто Я?».....	45
Додаток Б. «Методика «Рукавичка».....	46
Додаток В. Анкета «Рівень сформованості соціальної компетентності».....	47
Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності.....	49
Додаток Д. Довідка	51

ВСТУП

Розбудова міцної незалежної держави, піднесення науки, освіти й культури в Україні на європейський рівень неможливі без національного самоусвідомлення народу, без засвоєння українцями культурної спадщини попередніх поколінь. Українська мова – один із базових компонентів цієї культури, умова й засіб функціонування національної свідомості, збереження історичної пам'яті українців. Важливо не просто зберігати, але й всебічно вивчати національно-культурну спадщину, щоб глибоко розуміти та свідомо використовувати усе найкраще з того, що створено попередніми поколіннями. І починати це необхідно з початкових класів, оскільки саме на молодший шкільний вік припадає найсприятливіший період засвоєння мови. Використання елементів народознавства, культурної спадщини народу у процесі навчання активно досліджували такі вчені як А. С. Карпова, П. П. Кононенко, М. П. Кравець, А. В. Мудрік, М. Г. Стельмахович та ін.

Отже, **актуальність** роботи зумовлена соціальним запитом, адже культурна спадщина українського народу несе важливе змістове, емоційне й естетичне навантаження, забезпечує передачу й збереження загальнолюдських і національних цінностей. Її засвоєння розширює культурний горизонт молодшого школяра, прищеплює прагнення зберігати та примножувати духовні й матеріальні скарби, накопичені попередніми поколіннями. Особливе значення має соціокультурний компонент вивчення української мови у початковій школі.

Отже, вибір теми дослідження – «Формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови в початкових класах» зумовлений необхідністю теоретично описати та вивчити на практиці стан її ключових положень.

Метою роботи є вивчення можливостей формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови в початкових класах.

Завдання дослідження дозволяють конкретизувати його мету:

- 1) опис компетентнісного підходу до навчання в умовах Нової української школи;
- 2) визначення змісту соціальної і громадянської компетентностей школярів;
- 3) дослідження лінгвосоціокультурного аспекту вивчення української мови;
- 4) вивчення та розробка способів формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови;
- 5) діагностика рівня сформованості соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови.

Об'єкт – освітній процес на уроках української мови в початковій школі.

Предмет – формування соціальної і громадянської компетентностей молодших школярів.

Методи дослідження мають теоретично-прикладний характер і включають: системний аналіз педагогічної і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження; спостереження за навчальним процесом, констатувальний (діагностичний) етап педагогічного експерименту, що включав тестування, ранжування, анкетування та аналіз педагогічних і соціальних ситуацій.

Практичне значення роботи полягає в тому, що його результати можуть бути використані вчителями початкових класів, а також студентами спеціальності «Початкова освіта» під час підготовки до занять, у період проходження навчальної практики.

Апробація. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри філології та були висвітлені в статті «Діагностика рівня сформованості соціальної і громадянської компетентностей на уроках

української мови», що надрукована в збірнику статей «Лінгводидактична підготовка та професійний розвиток сучасного вчителя початкової школи».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Компетентністний підхід до навчання в умовах Нової української школи

На сучасному етапі розвитку суспільства переосмислюються цілі і завдання освітньої діяльності. Однією з провідних тенденцій стало впровадження компетентнісного підходу, що має на меті більш системно та цілісно розглядати завдання освітньої системи та результати, до яких треба прийти. «Посилення уваги до поняття «компетентність» у шкільній практиці обумовлене рекомендаціями Ради Європи, що стосуються відновлення освіти, її наближення до замовлення соціуму. Школа, учитель, батьки мають забезпечити духовний розвиток і саморозвиток особистості, навчити вихованців творити себе і своє життя» [36]. Поняття компетентності було введено американським лінгвістом Н. Хомським, який започаткував одну з перших спроб визначення поняття «володіння мовою».

Сьогодні спеціальною метою навчання української мови в початковій школі визнається формування комунікативної, культурознавчої, соціальної і громадянської компетентностей учнів. Введення цих понять в обіг лінгводидактики не випадковий. Вони знаходяться в руслі компетентнісного підходу, визнаного сьогодні одним з принципів трансформації української освітньої системи.

Аналіз науково-методичної літератури з проблеми модернізації освіти показує, що в якості основних одиниць оновлення змісту освіти розглядаються компетентності та компетенції.

Як показав цілісний аналіз трактувань понять компетентність і компетенція в різних словниках, енциклопедіях та інших джерелах, незважаючи на наявні різні тлумачення, все ж всі визначення зводяться до наступного: компетенція – коло питань, в яких дана особа володіє знаннями,

вміннями, навичками, особистісним досвідом, компетентність – володіння компетенціями, тобто інтеграційна особистісна характеристика, що включає володіння суб'єктом знаннями, вміннями, способами діяльності, готовністю ефективно діяти в ситуації невизначеності.

У сучасній педагогічній науці зустрічаються ряд досить близьких за своїм змістом термінів – «громадянська компетентність», «громадянська компетенція», «компетенції громадянськості», «компетенція громадянина». Ми вважаємо, що громадянська компетентність особистості як мета громадянської освіти включає в себе сукупність здібностей, що дозволяють активно, відповідально і ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав і обов'язків у демократичному суспільстві.

В основу оновленого змісту освіти будуть покладені «ключові компетентності», які розглядаються як конкретизовані цілі освіти. Затвердження названих понять обумовлено досягненнями сучасної психологічної та лінгвістичної науки: теорії мовної діяльності, комунікативної лінгвістики, що досліджує загальні закономірності мовного спілкування і функціонування мовних одиниць у реальних актах спілкування; когнітивної лінгвістики, що пропонує системний опис і пояснення механізмів засвоєння мови.

Введення поняття «компетентність» у методику навчання української мови в школі пов'язано з пошуками більш точного, чіткого визначення цілей навчання, з виявленням рівнів володіння мовою. Під компетентністю в умовах Нової української школи розуміють «якості, набуті завдяки проживанню ситуацій, рефлексії досвіду» [13, с.6] Це складне, багатокomпонентне поняття. До структури компетентності входять: знання, уміння, навички, здібності, стереотипи поведінки, зусилля.

У 2017 році Міністерство освіти й науки України було розроблено концепцію Нової української школи, у якій було зазначено ключові компетентності, необхідні для формування особистості школяра в сучасних умовах. «Під ключовими маються на увазі найуніверсальніші за характером і

ступенем застосування компетентності, що формуються в межах кожного навчального предмета: по суті, ключові компетентності – це компетентності надпредметні» [13, с.9].

У глосарії освітнього проекту EdEra зазначено, що до ключових компетентностей належать:

1) вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях;

2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування;

3) математична компетентність, що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини;

4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження;

5) інноваційність, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентнісного підходу, забезпечують

подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади;

6) екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів з розумінням важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства;

7) інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях;

8) навчання протягом життя, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі;

9) громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають:

- спроможність діяти як відповідальний громадянин та брати повноцінну участь у громадському та суспільному житті, зокрема школи та класу, спираючись на розуміння соціальних, економічних і політичних понять та сталого розвитку, критичне оцінювання основних подій національної, європейської та світової історії, а також повагу до прав людини та верховенства права, цінування культурного розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України;

- виявлення поваги до інших та толерантності, уміння конструктивно співпрацювати, співчувати та діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації. Дбайливе ставлення до особистого, соціального і фізичного добробуту та здоров'я, дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки і спілкування, що є

загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах, спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності;

10) культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості;

11) підприємливість та фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень [8].

Серед ключових компетентностей окрему позицію посідають соціальна та громадянська компетентності. Змістом цих компетентностей є «усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, у родині, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини й підтримка соціокультурного різноманіття» [13, с.6].

Компетентності мають стати для школяра зразком для дії, прикладом для опанування. Під час навчання у школі в учня формуються лише компоненти ключових компетентностей. «Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в дітях здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення самого поняття компетентності: розуміння, які саме компетентності та в який спосіб необхідно формувати, що саме має бути результатом навчання» [13, с.9].

Отже, компетентнісний підхід до навчання в умовах Нової української школи має забезпечувати «життєорієнтовану» освіту, спрямовану на вирішення завдань, що виникають під час будь-якої діяльності людини.

1.2. Зміст соціальної і громадянської компетентностей школярів

Одним з найважливіших аспектів виховання школяра є формування його громадянської компетентності. Усвідомлена, ясна і стійка громадянська позиція – основа морально-етичної спрямованості учня.

Значимість громадянської компетентності учнів обумовлена провідними тенденціями і детермінантами, характерними для сучасної України, до яких можна віднести розвиток демократії, становлення інститутів громадянського суспільства. Звідси виникає необхідність створення ефективної системи освіти, метою якої є формування громадянськості, соціально-громадянської компетентності у молоді.

Громадянська компетентність в цьому ряду займає важливе місце в силу своєї комплексності, взаємозв'язку з іншими компетентностями, як результат процесів громадянської освіти, соціалізації, самоідентифікації і громадської участі, що дозволяє говорити про неї як про універсальну компетентність, що виходить за рамки окремої сфери діяльності. Універсальні компетентності – це компетентності, спрямовані на вирішення актуальних демократичних (цивільних), соціально-економічних, екологічних та інших проблем, що дозволяють опанувати ефективні стратегії і методи управління новими ситуаціями, які виникають на основі комплексу змін, а також засвоїти ненасильницькі способи попередження та вирішення при цьому протиріч і конфліктів.

Сьогодні громадянська компетентність є предметом уваги багатьох міжнародних структур, так або інакше пов'язаних з моніторингом глобальних процесів, розглядають її як необхідну умову становлення активного громадянина. Специфіка цивільної компетентності полягає в поєднанні таких знань, навичок, відносин і цінностей, які дозволяють людям діяти успішно в громадянському суспільстві, в умовах репрезентативної демократії і повсякденному житті, заснованому на демократичних цінностях.

Зокрема, Рекомендація Європейської комісії за ключовими компетенціями для безперервної освіти визначає основи громадянської

компетентності як знання концептів демократії, справедливості, рівності, громадянства і цивільних прав, їх застосування різними місцевими, регіональними, національними, європейськими та міжнародними установами [40, с. 7-8].

Громадянська компетентність включає також знання про основні події та тенденції національної, європейської та світової історії і політики, усвідомлення цілей, цінностей і політики громадських і політичних рухів, розуміння значення європейської інтеграції і культурних відмінностей.

Громадянська компетентність має такі характерні ознаки:

1. Багатофункціональність. Оволодіння громадянської компетентністю дозволяє вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійної або соціального життя. Громадянська компетентність дає можливість вирішення складних завдань в ситуаціях невизначеності.
2. Надпредметність і міждисциплінарність. Громадянська компетентність затребувана в різних умовах: в школі, в сім'ї, на роботі, в політичній активності та ін.
3. Інтелект. Цивільні компетентності вимагають розвитку абстрактного мислення, рефлексії, визначення своєї власної позиції, самооцінки, критичного мислення та ін.
4. Багатомірність. Цивільні компетентності включають різні розумові процеси та інтелектуальні вміння (аналітичні, критичні, комунікативні та ін.), а також здоровий глузд в його життєвому розумінні.

Можна виділити наступні сфери прояву громадянської компетентності:

- компетентність у навчально-пізнавальній діяльності (самостійний пошук і отримання інформації з різних джерел, вміння її аналізувати і критично осмислювати);
- компетентність у сфері суспільно-політичної і правової діяльності (реалізація прав і обов'язків громадянина, виконання функцій громадянина у взаємодії з іншими людьми і владою);

- морально-етична компетентність: сукупність морально-етичних знань і умінь визначати й оцінювати свою поведінку, ґрунтуючись на моральних нормах, що відповідають гуманістичним і демократичним цінностям.

Громадянська компетентність «по-європейськи», безумовно, не може бути абсолютним зразком, хоча б через відмінності між політичними культурами. Вона має свої цивілізаційні, соціокультурні та політичні особливості. Проте багато її компонентів заслуговують на увагу, перш за все, з точки зору гуманітарної значущості як для окремого індивіда й окремого соціуму, так і для міжнародного співтовариства в цілому. Крім того, в основі загальноєвропейського підходу лежить взаємозв'язок цивільної і освітньої компетентностей, що виглядає особливо важливим у зв'язку з ростом соціально-політичної суб'єктності громадян, їх готовністю брати участь у все більш широкому спектрі соціальних і політичних взаємодій. Проблема громадянської компетентності є так само, як соціальної, так і політичної. У широкому сенсі мова йде про те, як інтереси різних соціальних груп імплементуються в конвенційні цінності та практики і як на даній основі відбувається вдосконалення суспільних інститутів. Особлива увага при цьому приділяється групам, які не мають регулярного доступу до репрезентативних інститутів, діють в ім'я нових або не прийнятих в суспільстві цілей і поводять себе відмінно від більшості. У суспільстві постійно відбувається «оспорювання» існуючих норм з приводу ступеня їх ефективності (не плутати з девіацією). Громадянська компетентність передбачає здатність знімати суперечності не радикальними, насильницькими методами, а шляхом конкуренції знань, навичок, цінностей, формулювання комплексного бачення проблеми, зрозумілого і доступного для обговорення більшості громадян.

Роз'яснення цілей, намірів і способів їх досягнення забезпечує залучення масових прихильників з різних соціальних верств, тобто дія посправжньому демократичного механізму. Актуальним стає використання вже наявних можливостей, механізмів, каналів, інститутів, тобто їх поступове вдосконалення, а не боротьба за їх радикальну зміну, що веде до інституційної

нестійкості. Іншим важливим компонентом громадянської компетентності є цінності, серед яких можна виділити цивільні й активістські цінності.

З деякою умовністю до першої групи можна віднести послух (змирення), віру в Бога, дотримання традиційних моральних норм. До другої – раціоналізм, прагматизм, толерантність, волелюбність, почуття власної гідності, готовність до участі в рішенні загальних справ тощо. Проміжну групу складають такі загальнолюдські цінності, як патріотизм, справедливість, працьовитість, чесність, відповідальність та ін. В українському суспільстві домінують загальнолюдські цінності.

Таким чином, можемо дійти до висновків, що громадянська компетентність – це здатність здійснювати своєрідні види дій, спрямованих на реалізацію своїх прав, обов'язків і свобод і на підтримку прав, обов'язків і свобод інших людей.

1.3. Лінгвосоціокультурний аспект вивчення української мови

Мова є найважливішим джерелом пізнання історії та культури народу, вона несе в собі соціокультурну інформацію, зберігає відомості про етнос, етапи й особливості його соціального й культурного розвитку. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується усвідомленням того, що мова – це дзеркало культури, і тому розглядати мову відірвано від культури – означає «не розуміти мову». Розглядати культуру відірвано від мови – означає «не розуміти суті культури».

Сучасна лінгводидактика активно розвиває думку про культурні функції лінгвістичного освіти. Оскільки через мовну картину світу відображаються світ етносу, система національних цінностей, то можна стверджувати, що мова формує свого носія, його менталітет.

Виховання мовної особистості в соціокультурному аспекті вимагає пошуку нових підходів до вивчення рідної мови. Один із шляхів реалізації

нового підходу – включення соціокультурного матеріалу в зміст уроків української мови, тобто такого матеріалу, який дозволить формувати українську мовну особистість. «З огляду на це в основу початкового курсу української мови покладено відомості про текст, його будову, загальні ознаки, які утворюють мовленнєву ситуацію (кому адресований, з якою метою, де використовується тощо), типи та стилі (практичне ознайомлення), що надає можливість вивчати мовні одиниці на основі зв'язного висловлювання, а також створює умови для формування в учнів умінь сприймати, відтворювати та будувати власні стилістично диференційовані висловлювання в усній і писемній формах, аналізувати доцільність уживання в них мовних засобів, редагувати й удосконалювати їх» [18, с.109].

Нові програми з української мови, концепція Нової української школи, новий Державний стандарт початкової освіти вимагають включення в освітній процес етнокультурного, соціокультурного, а також краєзнавчого матеріалу. Без сумніву, майбутнє за програмами, підручниками і навчальними посібниками, створеними з урахуванням лінгвокультурного аспекту вивчення української мови.

Соціокультурний напрям – не повністю новий аспект у викладанні шкільних предметів. Він пов'язаний з необхідністю формування соціокультурної компетентності, що було реалізовано за допомогою соціокультурної лінії попереднього варіанту Державного стандарту початкової освіти.

Соціокультурний підхід визначає стратегію вивчення мови крізь призму національної культури. Під соціокультурної компетентністю розуміють не просто володіння інформацією про національні особливості українського народу, а й безпосередній зв'язок мовного та соціокультурного середовища, про взаємозв'язок розвитку мови і суспільства.

Опанування соціокультурної компетентності – це становлення уявлень людини про навколишній світ. Ці уявлення і їх смисли, зосереджені в структурах свідомості, є єдністю знань, цінностних орієнтувань та

функціонування їх на практиці. «Оскільки мова не існує поза соціально набутою сукупністю практичних навичок та ідей, що характеризують спосіб життя, тобто поза культурою, лінгвокраїнознавство розглядає необхідність поєднання навчання ... мови з вивченням суспільного й культурного життя носіїв мови. Мова йде про необхідність вивчення національного характеру, стилю життя ...» [6, с.55].

Виховання мовної особистості в соціокультурному аспекті вимагає пошуку нових підходів до вивчення рідної мови. Один із шляхів реалізації нового підходу є включення соціокультурного матеріалу в зміст уроків української мови, тобто такого матеріалу, який дозволить формувати українську мовну особистість. Становлення повноцінної мовної особистості неможливо без усвідомлення мови як живого організму, пов'язаного образами й асоціаціями з традиціями матеріальної і духовної культури українського народу, що йдуть з давніх століть функціонування й утворюють специфічний етнічний національний образ думок. Соціокультурна компетентність передбачає усвідомлення того, що мова не тільки засіб пізнання і засіб спілкування, а й форма соціальної пам'яті, «культурний код нації», розвинене вміння зіставляти факти мовлення і факти дійсності; вміння бачити культурний фон, що стоїть за кожною мовною одиницею; вміння виявляти в текстах різних стилів національні лексеми і розуміти їх роль у тексті; знання загальноприйнятих (у даний час, у даному соціумі) форм мовного етикету, а також глибоке осмислене розуміння особливостей мовної поведінки в залежності від комунікативної ситуації і її складових: цілі, часу, місця спілкування, віку і соціальної приналежності співрозмовників.

Мовні знаки або одиниці мови – в залежності від того, з якою метою вони використовуються людьми, – виконують різні функції. Мова – це, перш за все, засіб для спілкування (комунікативна функція), це засіб, що служить для опису речей і подій (символічна чи номінативна функція); вираження певних почуттів (симптоматична або стилістична функція); вона служить також

для того, щоб викликати в отримувача знаків певну поведінку або реакцію (сигнальна або прагматична функція).

Ряд учених поділяють функції мови на основні і додаткові. Провідними функціями є пізнавально-відображальна і комунікативна (обмін інформацією). До додаткових належать: емотивна (функція передачі почуттів мовця), волюнтативна (функція волевиявлення, спонукання адресата до дії), апелятивна (функція привертання уваги адресата, спонукання його до сприйняття повідомлення), контактовстановлююча (функція соціального етикету), естетична (функція впливу на естетичне почуття адресата).

Усі перераховані додаткові функції пов'язані з існуванням другого виду інформації – конотативної, тобто додаткової (її також називають прагматичною). Будь-яке значуще слово мови містить певну інформацію. Ця інформація поділяється на основну або денотативну, і додаткову або конотативну. Денотативна інформація складає предмет повідомлення, вона не зумовлена характером акту комунікації і звичайно прямо або опосередковано називає поняття, яке співвідноситься з позамовною дійсністю. Конотативна інформація обумовлена характером акту комунікації і виражає відношення суб'єкта до предмета мови і адресата, його емоційний стан [23, с. 13].

У семантиці слова денотативна і конотативна інформація проявляється таким чином: предметно-логічний аспект значення, первинний, об'єктивний план – денотація і експресивно-емоційний аспект значення, його вторинний, суб'єктивний план – конотація. Конотативні значення можуть бути чотирьох типів: оціночний, функціонально-стилістичний, емоційний, експресивно-образний [25, с. 95-97].

Функціонально-стилістичний компонент значення у слова виникає на основі постійних асоціацій, пов'язаних з узуальним використанням його в певних мовних сферах або ситуаціях спілкування – в мові науки, в офіційних документах, поезії, повсякденно-побутовому спілкуванні тощо. Наприклад: терміни використовуються в мові науки, певні штампи і кліше – в офіційних документах.

Оціночний компонент значення слова співвідноситься зі сферою раціонально-оціночного сприйняття. Оціночне значення виражає узуально-закріплене відношення членів мовного колективу до денотату, співвіднесеному зі словом по типу «схвалення – несхвалення». Наприклад: *розвідник – шпигун, повстання – заколот*.

Емоційний компонент значення слова співвідноситься зі сферою емоційно-почуттєвого сприйняття. Емоційно забарвлене слово виражає узуально-закріплене емоційне відношення членів мовного колективу до денотату, співвіднесеному з цим словом. Наприклад: *негідник, жертви*.

Експресивно-образний компонент значення слова співвідноситься з кваліфікаційною сферою почуттєво-образного сприйняття, у якому відображена закріплена мовною практикою співвіднесеність конкретного слова з певним об'єктом через вказівку на другий об'єкт чи рису. Наприклад: *осел, лев, шляпа, ганчірка* – про людину.

Саме завдяки наявності другого виду інформації виникає стилістична функція. Це особлива цілеспрямованість мовних засобів з метою досягнення стилістичного ефекту при збереженні загального інтелектуального змісту висловлювання, тобто це потенціал взаємодії мовних засобів у тексті чи мові, що забезпечує передачу поряд з предметно-логічною інформацією тексту або повідомлення також закладеної в ньому експресивної, оціночної, емоційної і естетичної інформації.

Стилістичний ефект висловлювання, повідомлення чи тексту досягається шляхом використання стилістичних прийомів на різних рівнях мовної системи. До стилістичних прийомів відносяться тропи, фігури та інструментовка [25, с. 56].

Тропи – використання слів у переносному значенні, характерні для лексики, фігури – для синтаксису, інструментовка – для фонетики. З існуванням другого, додаткового виду інформації пов'язана не лише стилістична, але й прагматична функція, яку виконують одиниці мови. Вони створюють висловлювання цілеспрямованого, функціонального характеру,

тобто з певною метою.

Будь-який акт комунікації зводиться не лише до передачі певної інформації, тому що саме виникнення комунікативного акту обумовлено потребою мовця досягти певного прагматичного ефекту, або кінцевої мети, якимось чином змінити фізичний, духовний, емоційний стан адресата(ів). Досягнення цього результату можливе тільки шляхом цілеспрямованого вибору і використання з усієї різноманітності засобів, які має система даної мови, не лише певних стилістичних засобів, але і всіх графічних, фонетичних, граматичних, лексичних і синтаксичних засобів мови.

«Українознавство має не супроводжувати вивчення української мови, бути зовнішнім додатком до нього, а становити інтегральну частину цього процесу, органічно поєднуючись із мовним матеріалом в інтерпретаціях, поясненнях, вправах, різних типах завдань, зокрема творчих, у текстах» [6, с.4].

Соціокультурний аспект у викладанні рідної мови може бути реалізований за рахунок широкого і багатоаспектного використання на різних етапах навчання на уроках рідної мови текстів, що відображають особливості національного мислення, національного способу життя, суспільної поведінки, мовної поведінки й українського менталітету в цілому. «Вторинне, опосередковане мовними одиницями, вивчення української реальності передбачає цілеспрямований відбір навчального матеріалу з погляду його актуальності, важливості, потрібності мовцям. Тут не можна допустити перехилу в бік архаїки, етнографізму чи розважальності або “загальнолюдських” тем (погода, спорт, любов і т. п.). Орієнтуватися належить, передовсім, на українську сучасність та актуальний історизм, не забуваючи, звісно, про вікові, національні та інші особливості учнів» [32, с.22].

При цьому слід зазначити, що саме текст є тією структурою, тією основою, яка об'єднує елементи мови, все його одиниці в єдину струнку систему. Як дидактична одиниця текст дозволяє злити воедино два найважливіші напрямки у вивченні української мови в школі: пізнання

системи мови і пізнання норм і правил спілкування, мовної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

У сучасній лінгводидактиці текст розглядається як основна дидактична одиниця. У пізнанні мови необхідно йти від спостережень за живою реакцією до пізнання законів мови.

Отже, явища мови повинні засвоюватися через текст, на основі тексту, за допомогою тексту. Тільки в цьому випадку досліджувані поняття постануть перед учнями в природному оточенні, в природній мовній ситуації, що обов'язково призведе до позитивної мотивації до навчання, до усвідомлення учнями необхідності пізнання структури, системи мови. Наведемо приклад тексту соціокультурного спрямування:

Цікаві факти про українську мову

Українська мова є однією з найпоширеніших мов у світі й за кількістю носіїв займає 26-те місце. Також вона є другою за поширеністю серед мов слов'янського походження.

Цікавим фактом про українську мову є те, що вона входить до трійки найкрасивіших мов у світі. На мовних конкурсах в Італії та Франції її визнавали другою за мелодійністю мовою світу, перша – італійська. Інші джерела говорять про бронзу української мови на цьому конкурсі, друге місце за французькою.

З точки зору лексики найближчими до української мови є білоруська (84%) і польська (70%) мови. (З довідника).

Отже, лінгвосоціокультурний аспект вивчення української мови полягає, по-перше, у розумінні функцій мови, а по-друге, у текстоцентричному підході до уроків, оскільки саме тексти, збагачені власне українською лексикою, містять найпотужніший соціокультурний потенціал.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

2.1. Способи формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови

Нами була розроблена система уроків з української мови, спрямованих на формування соціокультурної і громадянської компетентності учнів початкових класів. Цілі зазначених уроків полягали в:

- 1) ознайомленні учнів з традиціями, звичаями, обрядами українського народу на матеріалі соціокультурних текстів;
- 2) розширенні уявлення дітей про текст, його ознаки;
- 3) навчанні учнів проводити комплексний аналіз текстів, що містять відомості про традиції, обряди, звичаї українського народу;
- 4) розвитку інтересу учнів до культури українського народу.

Система таких уроків починалася з позакласного заходу з теми: «Традиційна культура українського народу», на якому діти ознайомилися з традиціями, обрядами українського народу. Учні виконували народні пісні, інсценували українські народні казки («Колобок», «Котик та півник»), виступали з індивідуальними повідомленнями про народні свята.

На всіх уроках активно використовувалися спеціальні тексти соціокультурного характеру. Наведемо фрагменти деяких розроблених уроків з української мови в 4-му класі.

На уроці з теми «Прикметник» на етапі закріплення використовувалося таке завдання:

Рука... Щедра, лагідна, добра, ніжна. Якою вона тільки не буває! Поміркуйте над народними висловами. Висловіть в усній формі своє міркування про те, коли так говорять.

Важка рука - ...

Легка рука - ...

Набита рука - ...

Надійна рука - ...

Тверда рука – ...

Нечиста рука – ...

Права рука – ...

Своя рука – ... (За Щур Т.В.)[35, с. 83с.]

Окремо на уроці давали визначення тексту, характеризували його ознаки, довели, що перед нами не текст. Серйозна увага приділялася словниковій роботі: з'ясовувалося лексичне значення

слів «набита», «надійна». З цими словами діти придумували речення. Спеціальна робота велася над прикметниками: аналізувалися рід, число, відмінок. У домашньому завданні діти повинні були зробити:

1. Випишіть з тлумачного словника значення слів «традиція», «звичай» і придумайте з ними речення.
2. Подумайте над питанням, які традиції існують у вашій родині.

На наступному уроці діти писали творчий переказ з продовженням. Їм було запропоновано такий текст:

Наші предки в давнину, ще до запровадження християнства, зустрічали Новий рік весною, 1 березня. І в цьому був, очевидно, свій сенс. Язичники (так називали наших далеких пращурів за те, що вони вірували в чудодійство природних сил – сонця, місяця, блискавки, дерева, річки, озера) вважали, що з пробудженням природи має неодмінно народитися й Новий рік. Тому з приходом весни люди збиралися на галявах, співали, водили танки, грали в різні ігри, приносили дарунки добрим богам, щоб задобрити їх. Найпершим символом весни, а отже й Нового року, вважалася верба. Це тому, що вона розпукувалася найраніше. З приходом весни дівчата йшли до діброви. З-поміж себе вибирали кустянку – найсимпатичнішу дівчину — і прикрашали її зеленими гілочками. Решта ж плели віночки, одягали їх на голівки і йшли селом

з піснями. Заходячи до осель, кустянки вітали господарів з Новим роком, бажали родині щастя, здоров'я, щедрих статків, багатого врожаю. Цей обряд називався "Водити Куста".

Передноворічні (колядки та щедрівки) та новорічні (засівання зерном та поетичні побажання господарям і їх родинам) обряди пройняті шанобою до природи, до людини. Це одне з найпоетичніших, глибоко символічних свят, що мають свою давню історію. (За В.Скуратівським) [29, с.16-17]

Під час словникової роботи було проаналізовано з боку лексичного значення, складу, граматичної форми слова «щедрівка», «кустянка», «язичник», «християнство». Цікавими виявилися продовження тексту. Деякі учні згадали про Масляну, Великдень. До наступного уроку вони отримали індивідуальні завдання: підготувати повідомлення про ці народні свята.

На уроці з теми «Зміна прикметників за родами» пояснення нового матеріалу проходило на матеріалі тексту колядки:

Коляда (колядка) – старовинна обрядова пісня. У ній містяться побажання гарного врожаю, всіляких гараздів, щасливого життя. У колядці прославляються відчайдушна хоробрість, влучний розум, краса. У ній у сталих образах відбивається селянський побут. Наведемо приклад колядки:

*Коляда, коляда,
Дайте, дядьку, пирога!
Як не дасте пирога,
Візьму вола за рога
Та виведу на моріг,
Та виломлю правий ріг.
У ріг буду трубити,
Волом буду робити,
Хвостом буду поганяць
Та на гречку орать.
Добривечір! [34, с.5].*

Перш за все була проведена словникова робота, пов'язана із з'ясуванням значення слів «коляда», «колядка», «орати», «моріг». На матеріалі цього тексту діти повторили ознаки, типи тексту. Потім вони підібрали заголовок. Особлива увага приділялася прикметникам – діти визначали їх рід.

Додому учням було задано підготувати проєкт «Мій родовід»: з'ясувати значення слова «родовід» і описати родовід своєї сім'ї, намалювати родинне дерево.

Як виявилось, школярі змогли дізнатися тільки про батьків, дідусів-бабусь і прадідусів-прабабусь. Про більш далеких родичів їм нічого не відомо. Але тема викликала інтерес, їй учні продовжили пошуки.

Результати роботи представлені на малюнку 1.1. та 1.2.

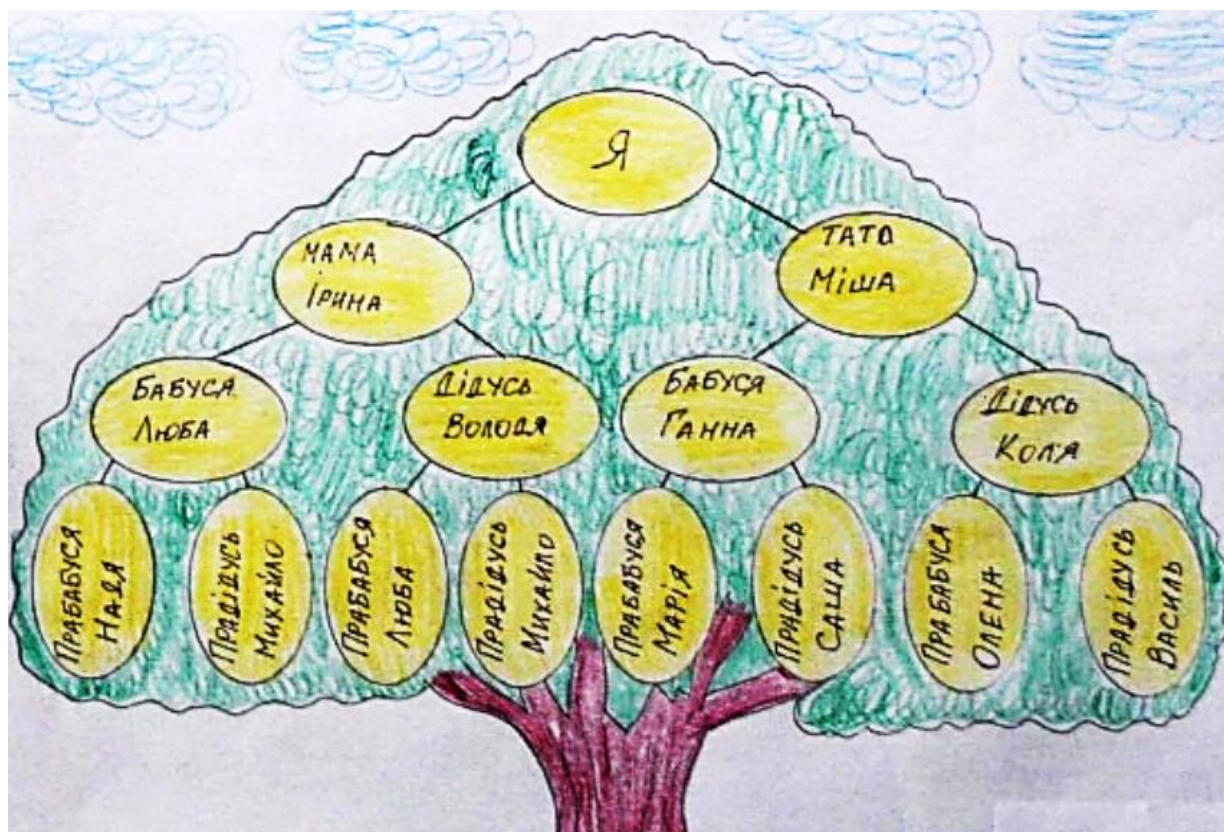

Рис.2.1. Приклад реалізації проєкту «Мій родовід»

Рис.2.2. Приклад реалізації проєкту «Мій родовід»

Формування соціокультурної і громадянської компетентності не можливо уявити без знайомства з географічним матеріалом. У процесі роботи ми використовували тексти, які містять відомості про історію, традиції, культуру столиці України.

При написанні твору „*Київ – столиця України*” ми проводили з дітьми підготовчу роботу, виховуючи у них почуття гордості за Україну, за її славу і водночас трагічну багатовікову історію. Зачитувалися тексти поезій, через аналіз змісту яких учні отримували уявлення про духовні символи нашої історії і культури, без яких не мислиться українська земля і шлях її народу в майбутнє. Лише після цього школярі знайомилися із запропонованою лексикою для написання твору і приступали до роботи за колективно складеним планом. Учні з високим рівнем активності дозволялося складати план самостійно.

Тема «Київ – столиця України»

Подаємо зразки опорних груп лексики.

Примітка. Перед тим, як розпочати роботу, дібрану лексику учитель пояснює дітям (за їхніми запитаннями).

1. Назви: *Київ, Хрещатик, Софія Київська, Дніпро, Андріївська церква, Печерська Лавра, Золоті ворота, Володимирська гірка, Майдан Незалежності, Поділ.*

2. Ознаки: *Золотоверхий, древній, сивочолий, прекрасний, мальовничий, славний, славнозвісний, неперевершений, всесвітній, старий, широкий, старовинний, чудовий, сонцесяйний, загадковий, дорогий, найкращий.*

3. Дії: *підноситься, сяє, приваблює, захоплює, процвітає, майорить, возвеличує, розповідає, перегукується, зачаровує, вдивляється, гомонить, радіє, запрошує, плине, несе, прикрашається, зодягається, наряджається.*

4. Ознаки дії: *величаво, гарно, зачаровано, радісно, тихо, бурхливо, сильно, постійно, повсякденно, святково, ніжно, таємниче, стиха, сьогодні, ввечері, вранці, опівночі, святково.*

1. Користуючись розробленою методикою, учні під керівництвом учителя складають так звану канву твору, добираючи з опорної групи лексики до поданих уже відомих їм назв найбільш влучні ознаки, дії та ознаки дій

<i>Назви</i>	<i>Ознаки</i>	<i>Дії</i>	<i>Ознаки дій</i>
Київ	древній	наряджається	сьогодні
Хрещатик	славнозвісний	зачаровує	повсякденно
Майдан Незалежності	чудовий	гомонить	бурхливо
Поділ	старий	перегукується	таємниче
лоті ворота	старовинні	розповідають	радісно
Володимирська гірка	сивочола	вдивляється	зачаровано
Печерська лавра	сонцесяйна	запрошує	ніжно
Андріївська церква	загадкова	захоплює	сильно
Софія Київська	славна	підносить	величаво

2. Друге завдання, яке стояло перед нами – це вироблення у дітей уміння формувати правильний порядок слів. На першому етапі побудови речення утворюються з дібраних слів:

- *Сьогодні наряджається древній Київ.*
- *Повсякденно зачаровує славнозвісний Хрещатик.*
- *Бурхливо гомонить чудовий Майдан Незалежності.*
- *Перегукується таємниче старий Поділ.*
- *Старовинні Золоті ворота радісно розповідають.*
- *Сивочола Володимирська гірка зачаровано вдивляється.*
- *Запрошує ніжно сонцесяйна Печерська лавра.*
- *Загадкова Андріївська церква сильно захоплює.*
- *Величаво підноситься славна Софія Київська.*

3. Наступне завдання полягало в осмисленні того, що в кожному побудованому реченні не вистачає слів для повного розкриття думки. Отже, необхідно речення доповнити потрібною лексикою, знайшовши для неї належне місце в синтаксичних конструкціях. Така робота виконувалася тільки під керівництвом учителя, (опрацьовувалися 2-3 опорні групи лексики, поки учні не засвоювали процес роботи над побудовою речень, які повністю виражають закінчену думку).

Методика роботи над поширенням речень

Учитель: – *Сьогодні наряджається древній Київ. До чого?*

Діти: – *До свята, прийому гостей, параду, зустрічі спортсменів, приходу весни, першого вересня, Дня Перемоги, Нового року, Великодня, Різдва.*

Учитель: – **Чим** повсякденно зачаровує славнозвісний Хрещатик?

Діти: – *Красою, величчю, спокоєм, бурхливим життям, радісним настроєм, одухотвореністю, вечірньою тишею, радісними піснями, гомоном.*

Учитель: – **Коли** бурхливо гомонить чудовий Майдан Незалежності?

Діти: – *У святкові дні, у години пік, у свята, на шкільних канікулах, коли святкують День незалежності України, коли з'їжджаються на екскурсії люди з інших міст і країн, коли весна з зимою зустрічаються.*

Учитель: – **Чим** перегукується старий Поділ?

Діти: – Дзвінкими голосами людей, гуркотом машин, рухом трамваїв, голосами птахів, скрипом коліс, гудками машин, поліцейськими свистками.

Учитель: – **Про що** розповідають старовинні Золоті ворота?

Діти: – Про своє минуле, про князя Володимира, про набіги татар, про гостей, про людей, про дружбу, про велич Києва.

Учитель: – **Куди** вдивляється зачарована Володимирська гірка?

Діти: – У минуле, в небо, у простір, у майбутнє, в історію, в небокрай, у Дніпро, у красу, в життя людей, в рух машин, у схід Сонця, у надвечір'я.

Учитель: – **Кого** ніжно запрошує сонцесяйна Печерська Лавра?

Діти: – Дітей, людей, гостей, віруючих, приїжджих, грішних, монахів, священників, сиріт, голодних.

Учитель: – **Чим** дуже захоплює Андріївська церква?

Діти. – Красою, дзвонами, старовиною, теплом, чистотою, куполами, молебнями, архітектурою, іконами, тишею, спокоєм.

Учитель: – **Де, над чим, куди** величаво підноситься слава Софії Київської?

Діти: – На площі, над вічністю, увись, до небес, в зелені весни, у космос.

4. Після проведення роботи над поширенням речень учні усно складають текст, фантазуючи, що вони самі приїхали до Києва як його гості. Це і є зачином тексту. А потім зі сформованих опорних речень будується зміст основної частини твору про Київ як столицю незалежної України, його архітектурні споруди, старовинні пам'ятки, красу і велич міста.

Кінцівку твору учні складають самостійно. Вона, як правило, залежить від зачину, від особистих вражень, від сприйняття і уявного бачення того, про що йшла мова у тексті.

Ми провели урок з теми «Усна народна творчість». Учні вивчали багато жанрів фольклору, тому на уроці ми вирішили познайомити їх з

нетрадиційними жанрами, наприклад, з народною драмою. Учні отримали завдання прочитати уривок п'єси та показати цей уривок своїми словами:

Добрий вечір, пані господине і пане господарю!

Благословіть Христа славити!

Дайте і за отця, і за неньку,

і за дочку молоденьку.

Як ви нам дасте удвоє,

то Бог дасть вам аж утроє!

Христос ся рождає!

Горпина. *Славімо його! Давай, Карне, аж утроє!*

Карно. *Даю, Горпино, щоб у нашій хаті добро було!*

А де ж ваша Маланка?

Маланка (вбігає). *Пустіть Маланку до хати руки погріти.*

Горпина. *Просимо Маланку до хати, щиро засівати.*

Маланка (співає). *Чесна, красна Маланка,*

а ще кращий Василько!

Ти, Василю, гордий пан,

візьми мене під жупан!

Василь (входячи). *Я жупана не маю, та Маланку приймаю!* [34, с.48]

На уроці української мови з теми «Речення» пояснення нового матеріалу будувалося на основі наведеного нижче тексту:

Батьківщина... Як ви, діти, вимовили це слово? Батьківщина чи б́атьківщина?

Так, ці слова мають різне значення. Батьківщина – це рідний край, наша країна. Ми її громадяни. Батьківщина – наша вітчизна, край батьків. Батьківщину називають матір'ю. Справді, як матір, Батьківщину не обирають. Вона рідна і єдина. Найтяжчий гріх – зрадити матір і Батьківщину. Наша Батьківщина – Україна.

А б́атьківщина – це місце народження кого-небудь, це той рідний дім, подвір'я, вулиця, місто, село, де ми побачили світ. Там жили наші батьки,

діди. Тому б'атьківщину називають ще дідізною. Б'атьківщина – це той спадок, який дістався нам від батьків. Ви помітили, що слово Б'атьківщина ми пишемо з великої літери, а б'атьківщина – з малої?

Обидві ж назви – і Б'атьківщина, і б'атьківщина походять від слова батько. (За А. Седеревічене) [26, с.18].

Учні визначали, чим відрізняється речення від слова, від словосполучення, доводили, що текст складається з речень. Звертали увагу на лексику тексту, перш за все, на застарілі слова, виписували зі словників їх значення.

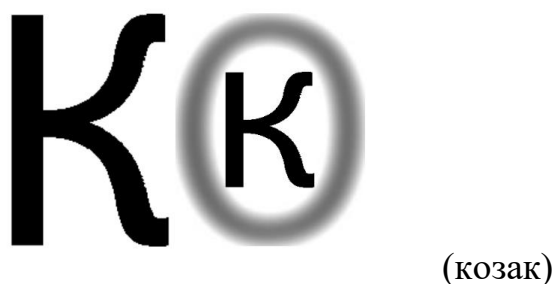
На етнокультурознавчій матеріалі діти вчилися аналізувати тексти, визначати тему, ідею, тип тексту. Часто діти писали міні-твори та диктанти на етнокультурознавчі теми. Наприклад, диктант:

Середохресна середа

Коли минало три з половиною тижні Великого посту, кожна господиня змішувала прісне або учинене тісто, по можливості з пшеничного борошна, і випікала хлібчики у формі хрестів. А оскільки це відбувалося у середу в середині посту, то цей день називали «середохресна середа». Такі хрести, за повір'ям, мали магичне значення. Їх клали у засіки з посівним зерном, і коли господарі їхали сіяти, то брали із собою. Декілька закопували на розі ниви, щоб земля родила, а інші з'їдали. Не забували і про волів, яким відламували по шматочку, щоб були дужі та здорові. Так у народній свідомості перепліталися дохристиянські уявлення (жертва матері-землі) і християнські символи (хрест і середопістя). (За А.Тучапською) [33]

Над етнокультурознавчою лексикою велася спеціальна робота. Учні виписували її з текстів вправ у спеціальний «Етнословарь». Також ефективно використовувати й цікаві завдання (ребуси, кросворди, гра «Хто більше»), що включають етнокультурознавчу лексику.

Наприклад:

Також ми запропонували учням перегляд фільму «Захар Беркут» (2019 р., країни – США-Україна). Перед переглядом було проведено ознайомлювальну бесіду про історію українського народу, що супроводжувалася кольоровим ілюстраціями.

Також учні відвідали обласний музично-драматичний театр ім. Миколи Куліша з виставою «Легенда про дракона». Завдяки цьому діти дізналися про легендарне минули нашої країни, а саме про часи Київської Русі.

Використання запропонованих завдань сприяє розвитку мовлення дітей, формуванню соціокультурної компетентності, зростанню національної самосвідомості. Діти дбайливіше ставляться до українського слова, менше вживають запозичених слів, суржику, виявляють інтерес до вивчення української мови у цілому. Підсиленню ефективності роботи сприяють використання варіативних методів і прийомів: слова вчителя, спостереження над мовою, складання тексту, використання наочності і цікавого дидактичного матеріалу. Ця робота має бути цілеспрямованою і систематичною.

2.2. Діагностика рівня сформованості соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови

Після виявлення способів формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови наступним завданням нашого дослідження було простеження діагностики рівня сформованості соціальної і громадянської компетентностей школярів, що дозволило б переконатися у правильності визначених нами способів її формування і їх доцільності.

У структуру соціальної і громадянської компетентностей включені: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний і особистісний компоненти.

Когнітивний блок (знання) охоплює дослідницьку навчальну компетентність. Він передбачає цілеспрямоване становлення системи знань школярів. У цьому блоці можна виділити ряд предметів, які дозволяють успішно формувати громадянську компетентність: «Я у світі», українознавство, краєзнавство.

Ключовими поняттями є такі: людина, особистість, цивілізація, культура, громадянин, громадянське суспільство, держава, конституція, права людини. Особливістю громадянської компетентності є узагальнюючий характер знань, що робить можливим їх застосування до конкретних життєвих ситуацій.

При компетентнісному підході посилюється інструментальна дієва складова освіти: школярі стають активними учасниками цього процесу.

Діяльнісний компонент передбачає, що учень володіє певними вміннями і навичками:

- отримувати та аналізувати інформацію про соціальні явища і процеси на основі широкого кола джерел;
- критично мислити;
- виявляти соціальні проблеми;
- формулювати і відстоювати обґрунтовану думку з тематики суспільних проблем і явищ;
- вести дискусію, полеміку з суспільних проблем;

- визначати упереджені думки, стереотипи, забобони;
- протистояти соціальній демагогії, політичній кон'юктурі, політичному тиску;
- брати участь у роботі малих груп на основі співпраці.

Мотиваційно-ціннісна складова: учень має моральні цінності (повага до прав, віросповідання і свобод інших людей, компромісність, патріотизм, почуття обов'язку, повага до Конституції України, органам держави, символам державності і ін.), а також бажанням брати участь у суспільно-політичному житті, має свою тверду життєву позицію.

Особистісний компонент включає в себе такі характеристики особистості, як самооцінка, креативність, рефлексія, толерантність, прагнення до співпраці, здатність орієнтуватися в потоці інформації, виражена особиста активність, позитивне ставлення до виконання громадянського обов'язку тощо.

Таким чином, аналіз теоретичної літератури дозволив запропонувати таке визначення: громадянська і соціальна компетентність – це інтеграційна характеристика особистості, що представляє собою синтез когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного, особистісного компонентів, що виявляється в засвоєнні цивільних знань і умінь; навичок і досвіду громадської діяльності, наявності системи громадянських цінностей і розвинених громадянських якостей, необхідних для самовдосконалення; відбиває готовність ефективно здійснювати соціально значиму громадянську діяльність.

Ми виділили три рівні сформованості громадянської і соціальної компетентностей учнів: низький, середній, високий. Оцінка рівнів проводилася за ступенем вираженості компонентів громадянської і соціальної компетентностей.

Діагностування проводилося за допомогою тесту, розробленого Т.Куном, Т. Макпартленд «Хто Я?» (див. додаток А) – на виявлення сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту, методики Г.Цукермана «Рукавичка» (див. додаток Б) – для з'ясування сформованості діяльнісного компоненту;

анкетування на виявлення рівня сформованості когнітивного та особистісного компонентів (див. додаток В) та аналізу педагогічних і соціальних ситуацій, що виникали на уроках та в позаурочний час.

Також протягом констатувального експерименту було проведено педагогічне спостереження, опитування учителів та бесіди з батьками та шкільним психологом з метою встановлення способів формування громадянської і соціальної компетентностей учнів.

Усього в констатувальному експерименті брали участь 62 учні 4 класів закладу загальної середньої освіти №30 м.Херсона.

Нижче наведені показники виконання дослідними тестових завдань методики «Хто Я?» (рис.2.3).

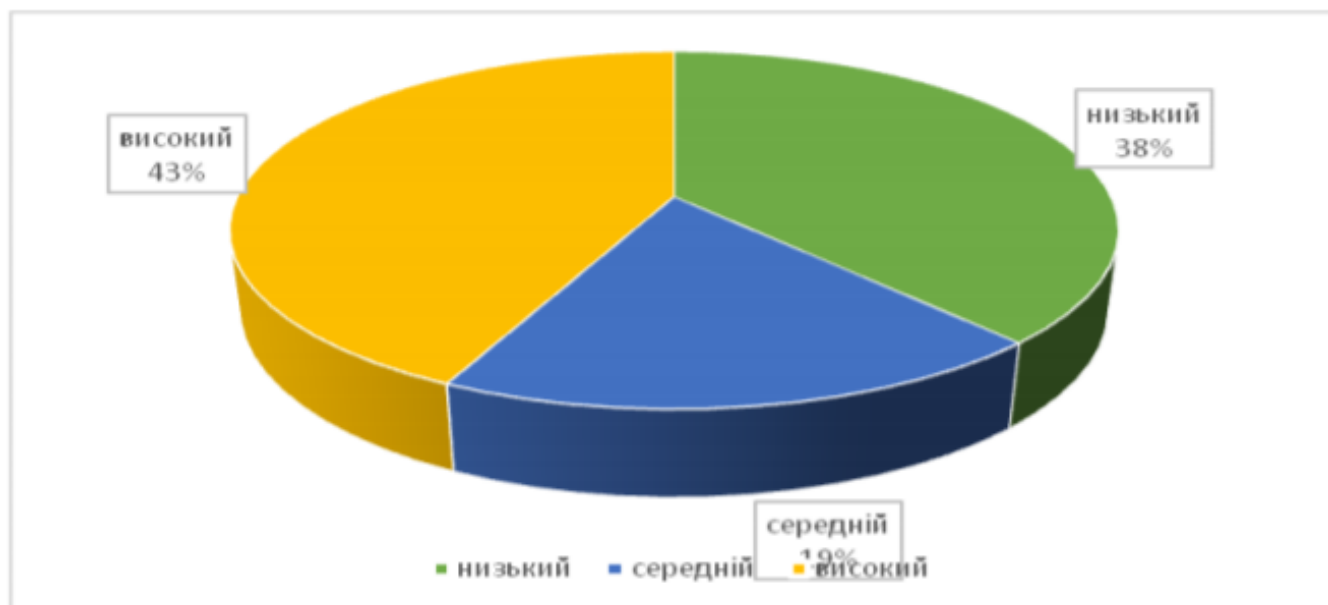

Рис.2.3.Результати сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту (за методикою «Хто Я?»)

Аналіз показав, що 38% учнів мали низький рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту, 19% - середній рівень і 43% учнів показали високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту. Зазначена методика мала на меті визначити рівень адекватності самооцінки та ступеня рефлексії і самоконтролю, уміння контролювати власні емоції.

Методика «Рукавичка», розроблена Г.Цукерманом для визначення розвиненості комунікативних умінь і навичок, уміння співпрацювати в команді та знаходити спільне рішення.

Результати її опрацювання представлені на малюнку 2.4.

Рис.2.3.Результати сформованості діяльнісного компоненту
(за методикою «Рукавичка»)

Результати цієї методики визначають рівень сформованості соціальної і громадянської компетентності за діяльнісним критерієм. Під час виконання завдань діти показали, що вони зацікавлені у спільній діяльності, намагаються дійти до результату разом. Тому не дивно, що на низькому рівні не було тих, хто б не виконав зовсім завдання, на середньому рівні виявилися 61% учнів, а на високому – 37%. Також вважаємо, що позитивно вплинуло на результат те, що на уроках української мови активно розвивалися комунікативні уміння учнів за допомогою роботи в групах, спільної проєктної діяльності.

З метою вивчення когнітивного й особистісного компонентів сформованості соціальної і громадянської компетентності було проведено анкетування, узагальнені результати якого представлені на діаграмі (дивись рис. 2.4.).

Рис.2.3.Результати сформованості когнітивного й особистісного компонентів (за даними анкетування)

Результати анкетування показали, що 48%, які знаходяться на низькому рівні не здатні до саморегуляції, низько мотивовані, мають низький емоційний інтелект. 43% мають інтерес до спілкування з іншими, алене можуть його реалізувати, знають правила поведінки в школі та суспільстві, але не всі виконують, не вміють ефективно організовувати свою роботу. І тільки 9%, які знаходяться на високому рівні, добре володіють комунікативними вміннями, що виявляється в здатності організувати спільну роботу, досягти результатів, при чому досягають цього без конфліктів, зацікавлюючи оточуючих та мотивуючи їх до праці.

Узагальнені дані констатувального (діагностичного) експерименту засвідчили, що рівень сформованості соціальної і громадянської компетентності учнів початкових класів не є задовільним, а отже, розробка й перевірка емпіричним шляхом методики їх формування буде актуальною, тим більше що в умовах трансформації освіти та компетентнісного підходу саме уроки української мови мають достатній потенціал для втілення цієї ідеї.

Таким чином, проведене дослідження показало, що процес формування громадянської і соціальної компетентності досить складний і тривалий, здійснення його починається уже в початковій школі, і лінгвосоціокультурний

характер предмету «українська мова» дозволяє реалізувати його на практиці. Проте, спостереження за освітнім процесом у школі показало, що учителі недостатньо відводять часу на формування зазначеного типу компетентності через брак навчально-методичних наробок з цього питання, а отже розробка методики формування соціальної і громадянської компетентності учнів початкових класів на уроках української мови може бути своєчасною спробою вирішення проблеми і перспективою нашого подальшого дослідження.

ВИСНОВКИ

1. Компетентністний підхід до навчання в умовах Нової української школи – логічний і необхідний крок у контексті реформування системи освіти та переведення її на більш високий та якісний рівень. Метою компетентнісного підходу є забезпечення учня не тільки сумою знань, умінь і навичок, а й такого навчально-життєвого досвіду, який допоможе у майбутньому ефективно використати набуті компетентності. Отже, складниками компетентностей, що формуються, є не тільки традиційні навчальні компоненти (вивчення теорії, виконання вправ), а й вирішення спільних завдань, їх максимальний зв'язок з життям.

2. На основі аналізу актуальних нормативних документів, зокрема концепції Нової української школи та Державного стандарту початкової освіти, визначаємо, що громадянська і соціальна компетентності передбачають здібності, знання та навички особистості, які забезпечують ефективність взаємодії з іншими людьми, здатність знімати суперечності не радикальними, насильницькими методами, а шляхом конкуренції знань, навичок, цінностей, формулювання комплексного бачення проблеми, зрозумілого і доступного для обговорення більшості в громаді.

3. Будь-яка мова як дзеркало життя народу відбиває у своїй лексико-фразеологічній системі основні національні традиції, вірування, особливості життєдіяльності. Не є виключенням й українська мова, у якій за століття існування закарбувалися оригінальні сигніфіканти, що є маркерами національної приналежності. Тому формування соціальної компетентності, на нашу думку, треба починати саме на уроках української мови, де ефективним інструментом будуть тексти українознавчого характеру, різнопланові комунікативні ситуації, спільні родинні проекти.

4. Аналіз науково-методичної літератури дозволив визначити, що найбільш поширеними способами формування соціальної і громадянської компетентності учнів початкових класів є: використання проектної діяльності,

максимально гуманістично спрямованої, опора на індивідуальний соціальний досвід дитини. Ми описали систему уроків з української мови на текстоцентричній основі українознавчого характеру. З метою формування соціальної і громадянської компетентності учнів можна запропонувати виконати проєкт «Мій родовід», написати творчий переказ з теми «Київ – столиця України», підготовку до якого організувати у малих групах.

5. На основі теоретичного аналізу структури соціальної і громадянської компетентності виділено її основні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний і особистісний, що дозволило провести діагностику сформованості соціальної і громадянської компетентності учнів початкової школи на практиці. Результати констатувального (діагностичного) експерименту показали недостатній рівень соціальної і громадянської компетентності в молодших школярів та виявили необхідність розробки методики формування соціальної і громадянської компетентності учнів початкових класів на уроках української мови та її апробацію, що може стати перспективою подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект / Т. М. Байбара // Початкова школа. –2010. –№8. –С. 46–50.
2. Беккер Н. В. Основы формирования социальной компетентности школьников / Н. В. Беккер // Научно-педагогическое обозрение. –2015. – № 2. –С. 54–62.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник / І.Д.Бех. –К.: Либідь, 2008. –848
4. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. –К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
5. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. посібник / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
6. Владимірова В.І. Лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні української мови як іноземної / Владимірова В.І., Шевченко О.М. // Молодий учений, 2019. – № 5.1.- С.55-58.
7. Гарбуз Н. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови / Н.Гарбуз // Початкова школа. – 2003. – №4. - С. 1- 4.
8. Глосарій інтерактивного курсу Ed-Era [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edera.gitbook.io/glossary/zagalnii-oglyad/kompetentnyst>
9. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М. Гончарова-Горянська // Рідна школа. – 2004. –№ 7–8. –С. 34–36.
10. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/chinn-stand-\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/chinn-stand-(1).pdf)

- 11.Докторович М. О. Соціальна компетентність: співвідношення наукових категорій // Матеріали ІХ між нар. наук.-практ. конф. “Наука та освіта – 2006”. –Т. 2. Педагогічні науки. – Дніпропетровськ, 2006. –С. 81–89.
- 12.Євсевська В. Лексика на уроках мови в початкових класах / В.Євсевська // Світло. - 2003. - № 2. - С.53-54.
- 13.Звичайні форми роботи — новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. / К. А. Дмитренко, М. В. Коновалова, О. П. Семиволос, С. В. Бекетова. — Х. : ВГ «Основа», 2018. — 119 [1] с.
14. Кононенко П.П. Мова і майбутнє народу // Українознавство. – 2005. – № 4. – С. 17-26.
- 15.Кононенко П.П. Українці у світовій цивілізації і культурі: Колективна українознавча монографія. – К.: НДІУ, 2008. – 400 с.
- 16.Кравець М.П. Народознавство на уроці української мови та в позакласній роботі: методичний посібник / М.П. Кравець. – Вінниця. – 2014. – 55 с.
- 17.Мельничук Ю.Ю. Інновації у мовній освіті молодших школярів / Мельничук Ю.Ю., Сугейко Л.Г. // Педагогічний процес: теорія і практика: науковий журнал, 2017. – №4. – С.57-62.
- 18.Мельничук Ю.Ю. Роль стилістичних умінь у формуванні комунікативної компетентності молодших школярів // Педагогічні науки: [зб. наук. праць / відп. ред. Барбіна Є.С. та ін.]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2013. – Вип. 64. – С.109-113.
- 19.Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.В. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
- 20.Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання) / М.М. Наумчук. – Тернопіль.: Астон, 2001. – 215 с.
- 21.Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / za zag. red. N. M. Bibik. — Kyiv : Litera LTD, 2018. – 160 s.

22. Пономарьова К. Компетентнісний підхід у навчанні грамоти першокласників / К. Пономарьова // Початкова школа – 2012. – № 9. – С. 35-40.
23. Прагматика коммуникативных единиц / отв. ред. А.Л.Ленца. – Кишинев : Штиица, 1990. – 100 с.
24. Проект Нова українська школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf>
25. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика английского языка / Н.М.Разинкина. – М. : Высш.шк., 1989. – 180 с.
26. Седеревічене А.О. 100 завдань з лексики: методичний посібник / А.О. Седеревічене – Біла Церква: КОПОПК, 2012. – 60 с.
27. Савченко О. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі // Українська мова і література в школі. – 2012. – №4. – С. 51–64.
28. Селевко Г. Педагогические компетенции и компетентность / Г. Селевко // Сельская школа. – 2004. – № 3. – С. 29–32.
29. Скуратівський В. Дванадцять місяців. Настольна книга-календар, 1990 рік, С. 16 - 17.
30. Современные педагогические информационные технологии в системе образования: для студ. высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – 3-е изд., стер. – М. : издательский центр «Академия», 2010. – 368 с.
31. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти 1-2 класи / О.Савченко, Р. Шиян. – К: Освіта, 2018. – 240 с.
32. Українознавчий аспект вивчення української мови у навчальних закладах з неукраїнською мовою навчання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nndiuvi.org.ua/toprint.html?id=635>
33. Філологія як українознавство: методичні рекомендації / П.П.Кононенко, А.К. Мойсієнко. – К.: НДІУ, 2003. – 100 с.

34. Ще більше колядок, щедрівок, засіванок. – Харків: Юнісофт, 2018. – 64 с.
35. Щур Т.В. Стежками до слів: Методичний посібник / Щур Т.В. . – Вінниця: ММК, 2016.- 83с.
36. Хуторський А. Ключові освітні компетентності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/school/method/2340/>
37. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.Хуторской // Народное образование. –2003.–№2. –С. 58–64.
38. Шахрай В.М. Соціальна компетентність особистості в науковій літературі / В.М.Шахрай // Соціальні виміри суспільства : збірник наукових праць. – Вип. 11. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2008. – С.352–362.
39. Bowden John. Competency – Based Education – Neither a Panaceanor a Pariah [Electronic resource] / Available: <http://docplayer.net/14356876-Competency-based-education.html>. – 2001.
40. Hoskins, B.; Crick, R. D. Learning to Learn and Civic Competences: different currencies or two sides of the same coin? - Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. -20 p.
41. Zsolnai A. Developmentof social competen ceinadoles cence / A. Zsolnai. – Magyar Pedagogia, 1998. –Number 3. –P. 187–210.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Хто Я?»

Методика «Хто Я?» передбачає вивчення самооцінки дітей, виявлення розуміння дітьми своєї соціальної ролі, своєї позиції в стосунках з іншими. Дітям потрібно написати відповіді на запитання, і потім кожну написану характеристику оцінити за певними правилами; інтерпретація результатів проводиться за шкалами, за якими визначається рівень самооцінки, рівень рефлексії та певні характеристики особистості.

Анкета

Прізвище, ім'я _____

Напишіть якомога більше відповідей на запитання «Хто Я?»:

Я _____

Я _____

Я _____

Я _____

Я _____

Я _____

Я _____

Я _____

Тепер кожну свою окрему характеристику оцініть:

«+» - знак «плюс» ставиться, якщо в цілому вам дана характеристика подобається;

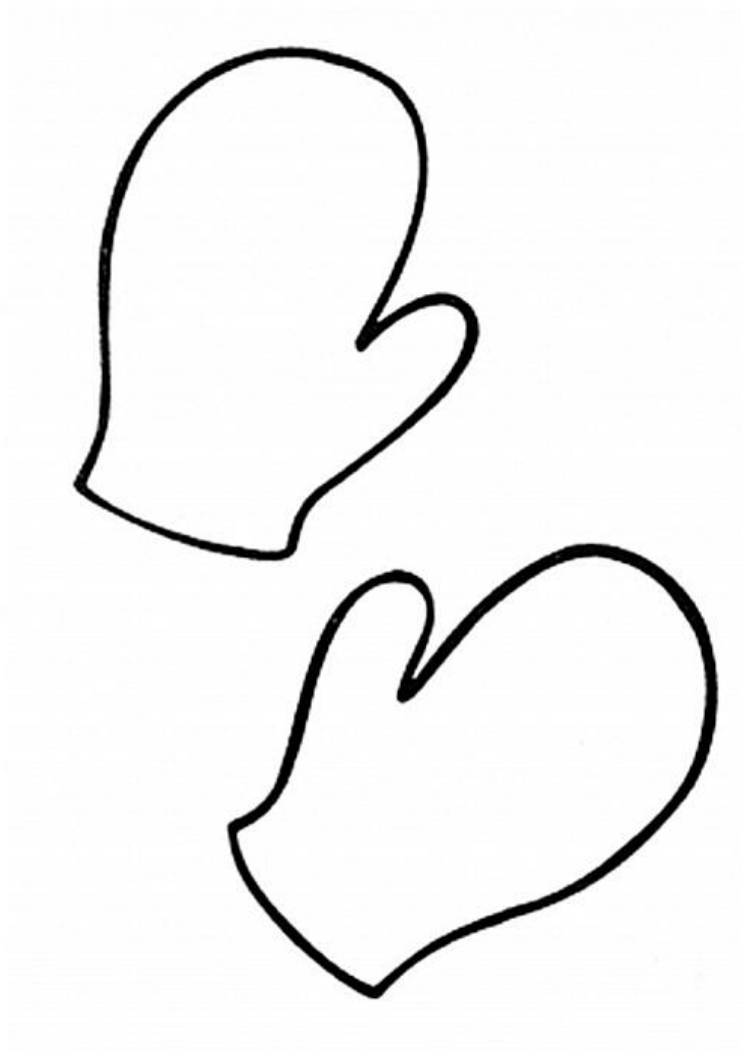
«-» - знак «мінус» - якщо в цілому вам дана характеристика не подобається;

«±» - знак «плюс-мінус» - якщо дана характеристика вам і подобається, і не подобається одночасно;

«?» - знак «питання» - якщо ви не знаєте на даний момент часу, як ви точно ставитеся до характеристики, у вас немає поки певної оцінки відповіді.

Методика «Рукавичка»

Дітям, які сидять парами, дають кожному по одному зображенню рукавички і просять прикрасити їх однаково, так, щоб вони склали пару. Дітям треба домовитися між собою, який візерунок вони будуть малювати та яким кольором. Кожна пара учнів отримує зображення рукавичок (на праву і ліву руку).

Анкета «Рівень сформованості соціальної компетентності»

Надана Вами інформація не буде розголошена без Вашої згоди. Відповідаючи на нижченаведені питання, необхідно вибрати відповідь та підкреслити її.

Прізвище, ім'я _____

1. Чи можеш ти промовчати, коли чимось не задоволений? А. так Б. ні В. не завжди
2. Чи виконуєш ти вдома роботу, яку просять зробити твої рідні? А. так Б. ні В. не завжди
3. Чи проводиш ти на перерві час зі своїми однокласниками? А. так Б. ні В. не завжди
4. Чи добираєш ти слова, коли хочеш щось сказати? А. так Б. ні В. не завжди
5. Якщо б тобі сказали, що сьогодні не обов'язково йти до школи, ти пішов би? А. так Б. ні В. не завжди
6. Тобі подобається виконувати важкі, але цікаві завдання? А. так Б. ні В. не завжди
7. Ти навчаєшся, лише щоб отримувати похвалу та хороші оцінки? А. так Б. ні В. не завжди
8. Ти говориш на уроці без дозволу? А. так Б. ні В. не завжди
9. Чи допоможеш ти прибрати клас своєму другові, якщо він тебе про це попросить? А. так Б. ні В. не завжди
10. Чи маєш ти якісь обов'язки у своєму класі? А. так Б. ні В. не завжди
11. Ти сам вирішуєш важкі завдання в навчанні? А. так Б. ні В. не завжди
12. Чи знаєш ти свої обов'язки в школі та в суспільстві? А. так Б. ні В. не завжди
13. Тобі подобається бути керівником у групі? А. так Б. ні В. не завжди
14. Часто буває таке, що ти не стримуєш свої обіцянки? А. так Б. ні В. не завжди

15. Якщо тобі хтось скаже щось неприємне, ти відповісиш тим самим?
А. так Б. ні В. не завжди
16. Чи з усіма своїми однокласниками ти маєш контакт? А. так Б. ні В.
не завжди
17. Чи можеш ти розподілити обов'язки та стати командиром у групі? А.
так Б. ні В. не завжди
18. Чи можеш ти переконати іншу людину у своїй думці? А. так Б. ні В.
не завжди
19. Чи обдумуєш ти те, що вже сталося? А. так Б. ні В. не завжди
20. Часто ти ставиш себе на місце інших людей? А. так Б. ні В. не завжди
21. Як ти вважаєш, у тебе є негативні риси? А. так Б. ні В. не завжди
22. Чи завжди ти впевнено себе почувашь? А. так Б. ні В. не завжди
23. Чи аналізуєш ти свої помилки? А. так Б. ні В. не завжди
24. Чи проявляєш ти свої емоції у спілкуванні? А. так Б. ні В. не завжди
25. Чи наполягаєш ти на своїй думці? А. так Б. ні В. не завжди 26. Якщо
у тебе щось не виходить, ти доведеш до кінця цю справу? А. так Б. ні В. не
завжди
27. Ти намагаєшся заспокоїти іншу людину, коли бачиш, що може
розпочатися конфлікт? А. так Б. ні В. не завжди
28. Чи важко тобі працювати разом з класом? А. так Б. ні В. не завжди
29. Чи буває таке, що ти не знаєш, як себе повести у певній ситуації? А.
так Б. ні В. не завжди
30. Чи довго ти думаєш, перед тим, як щось важливе зробити? А. так Б.
ні В. не завжди

Додаток Г

Я, Ілліш Аліна Юріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

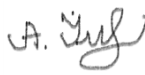
– не підроблювати документи;

- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;

- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

16.06.2020
(дата)

(підпис)

Аліна Ілліш
(ім'я, прізвище)

Додаток Д

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 013 Початкова освіта (денна форма)

Автор роботи	Ілліш А.
Назва роботи	Формування соціальної і громадянської компетентностей на уроках української мови в початкових класах
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	доцент Мельничук Ю.Ю.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002567523
Результати перевірки	Схожість 34,5%

Директорка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Сობоль